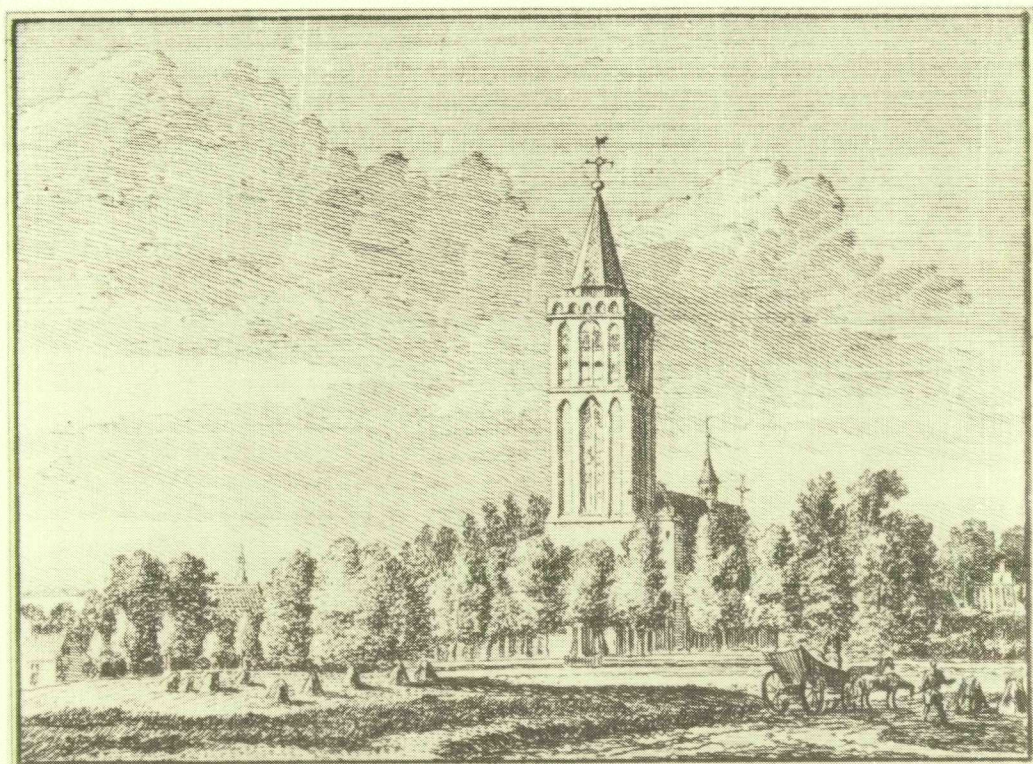

VAN ZOYS TOT SOEST

Tijdschrift van de HISTORISCHE VERENIGING „SOEST „

J. d. B. del.

Het DORP ZOEST.

X. S. f.

Historische Vereniging Soest
Opgericht 8 mei 1980.

Bestuur:

Voorzitter : G. van den Beemt, Westerstraat 64, Amersfoort
Secr.-Penningm.: P.J. van den Breemer, Vosseveldlaan 21, Soest
Overige leden, vertegenwoordigers werkgroepen:
 Mr. E.A. Bánki, Hildebrandlaan 29, Soest
 A.J. van den Dijssel, Lange Brinkweg 11, Soest
 F.S.I. Knaapen, Nassauplantsoen 10, Soest
 W. Schimmel, Steenhoffstraat 73, Soest
 G. Staalenhoef, Aalsmeerweg 32 III, Amsterdam

Redactiecommissie:

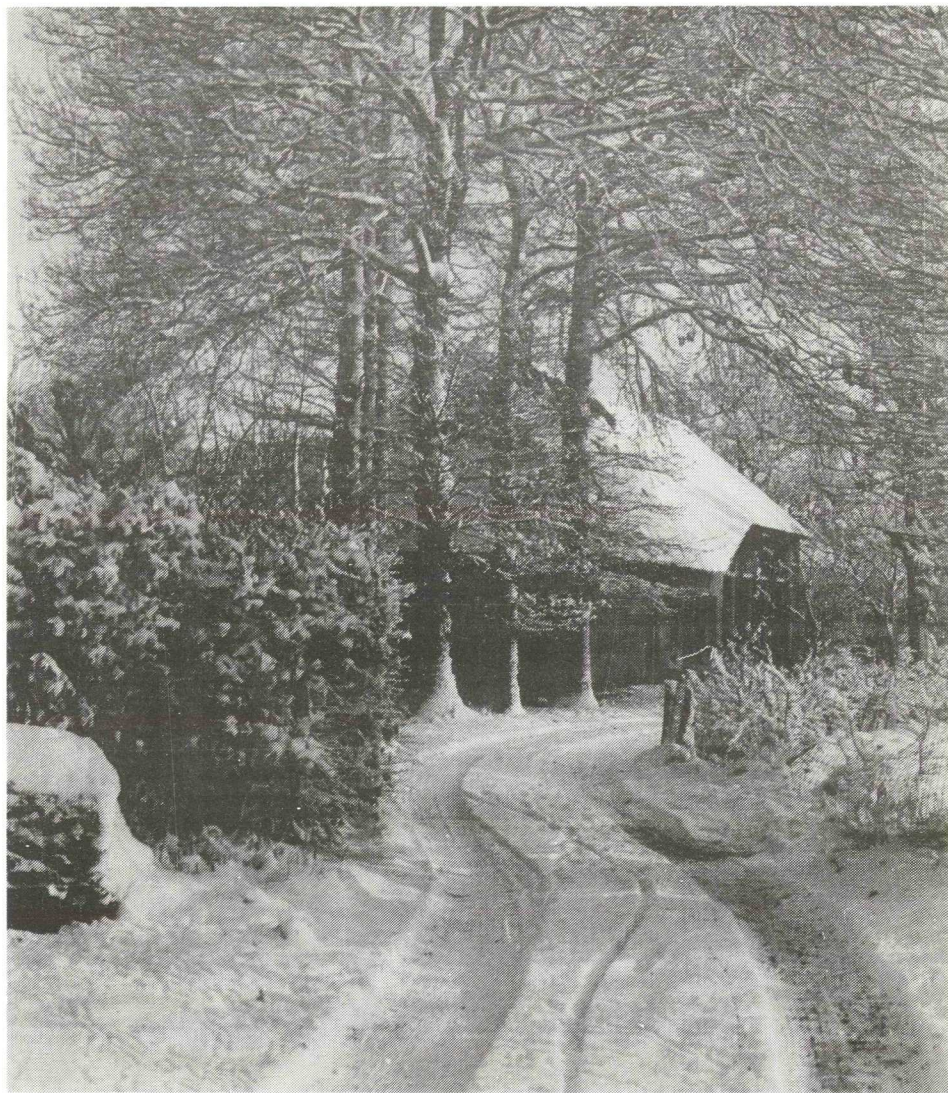
Eindredacteur : F.S.I. Knaapen, Nassauplantsoen 10, Soest
Leden : E. de Bree, Braamweg 54, Soest
 P. Siegers, Van Straelenlaan 8, Soest
Vormgeving : F. Elsman, Bachweg 66, Amersfoort

Alle rechten voorbehouden.

Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Soest.

De contributie is voor 1980 vastgesteld op vijf en twintig gulden.
Betaling op de rekening van de Historische Vereniging Soest, bij de Rabobank te Soest no. 3599-02235.
Gironummer van de Rabobank is 212775.

WIE KAN DEZE BOERDERIJ THUISBRENGEN ?

Deze foto werd ter beschikking gesteld door ons lid P.M. Huizinga

Hebt U hiervan gegevens of verhalen, stuur deze naar de redactie van dit blad.

Het SOESTERVEEN

- mw. C.A. Luitwieler

Het gebied is te beschouwen als een laatste rest van het westelijkste diluviale hoogveengebied van Nederland, waartoe nu nog de 2 natuurmonumentjes van respectievelijk 1,68 ha en 3,50 ha in het Soesterveen behoren. Dit zijn vlierveengronden op zeggeveen, rietzeggeveen en broekveen en deze hebben oorspronkelijk een moerige bovengrond gehad, die niet of tot minder dan 15 cm diepte volledig veraard is. De grondwaterstanden waren in deze gronden als regel zeer hoog, zodat geen veraarding kon optreden (moer = veengrond). De laatste jaren is de grondwaterstand drastisch verlaagd, door het aanleggen van vijvers in de buurt van deze veengebiedjes (zie kinderboerderij), ten behoeve van de steeds oprukkende woningbouw in Soest. Hierbij nog in het recente verleden 3 zeer droge, warme zomers, waar de beuk ook zoveel van te lijden heeft gehad. De oorspronkelijke vegetatie is hierdoor ernstig verarmd.

Vroeger kwamen hier o.a. voor:

- de welriekende nachtorchis;
- het zeldzame orchideetje *Malaxis*;
- lavendelheide; veenpluis;
- klokjesgentiaan en zelfs de veenwortel heb ik in 1977 niet meer kunnen vinden, terwijl deze laatste wel volop te vinden is in de Eempolders

Nu worden deze gebiedjes (eerst de kleinste en nu ook de grootste) door het I.V.N. Soest geschoond, d.w.z. hier niet thuishorende begroeiing zoals o.a. het pijpstrootje en braamstruiken worden verwijderd, evenals grof vuil. Nu groeit er weer zonnedaauw en dophei. Ook aan de grondwaterstand zou nu wat door de gemeente gedaan worden.

In 1925 kwamen hier 310 soorten zaadplanten voor, hiervan vindt men nu op de krukdroge turf nog maar 1/5 deel van terug, de mossen in 1925 nog 59 soorten, zijn nu meer dan gehalveerd, evenals de varens en paardestaarten, toen nog 9 soorten in totaal.

Het veengebied moet eens een oppervlakte van ongeveer 300 ha gehad hebben. In het Holoceen + 10.000 jaar geleden ontstond dit gebied in een kom, die door omringende heuvels gevormd werd. De veenvorming vond plaats op lemige laat-glaciale dekzanden, waaronder zich nog ouder veen bevindt (geen laagveen), uit de "warme" perioden van het Würm-glaciaal waarin geen landijs in Nederland kwam, maar de zomers belangrijk kouder werden. De plantengroei was hier toen net een toendra, waarin o.a. ook het dwergberkje voorkwam, die men nu bijvoorbeeld nog in Noorwegen ziet. Dit heeft men aangetoond door onderzoek van fossiel stuifmeel (palynologie = pollenonderzoek). Omstreeks 1100 is er om het Soesterveen nog een hevige veenoorlog gevoerd. De bisschoppen van Utrecht speelden hierin een belangrijke rol.

Menig soldaat kwam in de drassige bodem van het veen om, vandaar het gezegde: "Je kunt naar je moer lopen". In 1239 werd een kanaal gegraven, de Pijnenburger Grift, die diende om de afgegraven turf uit het Soesterveen naar de Eem te brengen. De Praamgracht dankt zijn benaming aan de pramen (dat zijn platte schuiten) waarmee de turf naar de Eem vervoerd werd.

De Koninginnelaan heette voor 1931 Veenhuizerstraat.

Deze benaming is eeuwenoud. De naam werd veranderd, omdat het de bewoners teveel herinnerde aan Veenhuizen, waar landlopers te werk gesteld werden.

De Veenhuizerstraat leidde naar het Veenhuis aan de Praamgracht, waar de turf uit het Soesterveen aan accyns werd onderworpen. Aan het andere einde van de Veenhuizerstraat bevond zich de Veenhuizertol (tegenover Eikenhorst), hier hief men tol (directe wegenbelasting) tot 1911.

Men kende ook een turfweg, de "Soesterturfweck", de huidige Waldeck Pymontlaan. Nu herinnert de naam "De Turf" voor het overdekte zwembad aan deze laan nog aan dit veenverleden. Aan het Vaarderhoogt, waar nu een tuincentrum is, woonde Jan Ruis in een plaggenhut. Hij was een ver in de omtrek bekende natuurgeneeskundige en magnetiseur. Hij verkocht honde- en kattenet. De armen hielp hij voor niets. Tot 1922 heeft hij hier gewoond en was onze laatste "holbewoner". In het Veen zijn meerdere holen en plaggenhutten geweest. De wijkverpleegster uit die tijd had ook daar een tuberculosepatiënte te verzorgen, die toen een wollen deken kreeg om zich warmer toe te dekken. De eerstvolgende keer, dat de zuster langs kwam, bleek de deken verkocht te zijn, ze was zo'n ding nooit gewend geweest, de wol kriebelde teveel denk ik.

De veenontginning in de omgeving van Soest had een geheel ander verloop dan andere aangesloten veengebieden. De veencomplexen waren kleiner en in het bezit van meestal één of enkele eigenaren. Door erfdeling, ruil en verkoop raakte het veengebied verbrokkeld. Het veenpakket was hier meestal niet dik, zodat de zandige ondergrond gauw boven kwam en omgezet werd tot akkerland, zoals het tegen de Eng liggende gedeelte van het Soesterveen. In verder verwijderde gebieden werd het heide.

Het stapelen van turf in het Soesterveen

Het park achter paleis Soestdijk maakte oorspronkelijk deel uit van de veenstrook. Dit gedeelte heette "De Eult". Het veen hier werd niet opgedeeld in evenwijdige stroken. Dit was niet nodig, omdat er geen groepsgewijze ontginning plaatsvond. Aanvankelijk was de turf bestemd voor de bisschop. In tegenstelling tot het veen bij "De Soestdijk" behoorde het Soesterveen tot de meentgronden, waarop gemeenschappelijke gebruiksrechten uitgeoefend werden. Het vormde eertijds een bestanddeel van de horige hoeven van Soest.

De eerste ontginningsfase ging ongetwijfeld uit van de Zuid-West rand van de Soester Eng. Hierdoor ontstond op den duur de buurtschap "De Eng".

Pas in een veel later stadium, toen de eindgrens van de veenontginning bereikt werd, kon ook bij de huidige Wiekslooterweg een buurt ontstaan. Loop eens het weggetje de Veenzoom in.

Met de veenontginning in de nabijheid van de Eng was in de 1e eeuw al een begin gemaakt.

Vermoedelijk werkte de aanleg van een waterweg voor turfvervoer langs de Baarnse zijde van dit veen als stimulans. In 1239 kreeg men vergunning voor het graven van een wetering, die van de Lage Vuursche via Soest naar de Eem zou lopen. Naar aanleiding daarvan kwam de Oude Gracht tot stand, later de Praamgracht geheten, thans een sloot, die de Stadhouderslaan (vroeger Nieuwe Steeg geheten) kruist. De Praamgracht mondt uit in de Eem bij de Grote of Oude Melm. In 1398 kreeg men een vergunning voor een nieuwe waterweg, omdat de Oude Gracht niet meer voldeed.

Let eens op, als u bij de Open Hof aan de Dalweg komt, links is een speelplaatsje, waar een zwerfkei staat, uit het Riss-glaciaal, ongeveer 150.000 jaar geleden met het landijs uit Scandinavië gekomen (voorlaatste ijstijd van Nederland).

In het Soesterveen heb ik in 1967 stenen knikkertjes van een kinderspel, dat twee eeuwen geleden hier werd gespeeld, gevonden. Zijn er meer van dergelijke vondsten gedaan, laat 't dan registreren bij de Historische Vereniging van Soest.

Geraadpleegde literatuur:

1. "Resultate von Untersuchungen an einigen niederländische Moore", von F. Florschütz
2. "De flora van het Soesterveen", Ned. Kruidkundig archief 1926 - Dr. C.G.G.J. van Steenis
3. Handboek van Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland
4. Jaarboek Oud Utrecht.

**„ZOMERZORG“ te Soestdijk
en de wasvrouwjes van het Paleis**

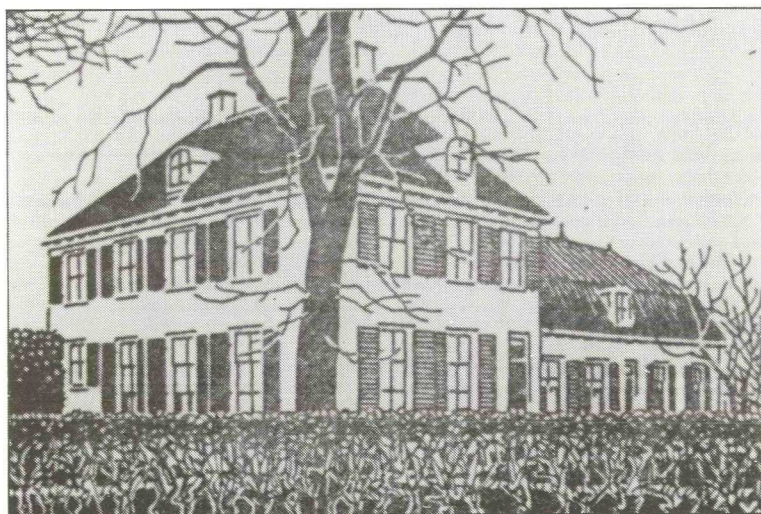
Een van de allermooiste gebouwen van Soestdijk was in 1900 volgens de schrijver/schilder Jacobus van Looy (1855-1930) "ZOMERZORG" op 't Lange Eindt van Soest, wijk A no. 56.

Nadat hij lang getwijfeld had tussen Zomerzorg en enkele mooie oude huizen in Oudewater, enz., koos hij bij zijn huwelijk toch het mooie witte huis op Soestdijk en woonde daar een aantal vruchtbare jaren in het hoge voorhuis, totdat hij weer naar zijn geboorteplaats Haarlem vertrok, daar veel schreef en schilderde en bewaarde. Zo legde hij vanzelf de grondslag voor het latere Van LOOY-MUSEUM.

Na zijn overlijden heeft een aparte Stichting (secretaris Dr. A.J. Veenendaal, geboren op Zomerzorg) zich tot in de zestiger jaren onafhankelijk gehandhaafd, totdat deze (ondanks meerdere andere gegadigden Soest, Singer, enz.) in het Frans Hals Museum te Haarlem werd opgenomen.

Het is begrijpelijk dat een kunstenaar die verliefd is op zijn mooie huis e.o., dit bij zijn werk vaak in gedachten heeft en als vanzelf dan ook laat meespelen in vele zijner oeuvres. Zo ook Van Looy, o.a. in 1910 in De Wonderlijke Avonturen van Zebedeus en in vele van zijn schilderijen: o.a. de driekleur hangt uit Zomerzorg (31-8-1898), de Soester hooiwagen op 't Lange Eindt langs de heg van Zomerzorg, diverse Soester mannen (Hein Ruyter b.v.) en vrouwen, in 1902 de maaiers in Hoogland, enz.

Hij gaf weer hoe Soest(dijk) er toen uit zag: mensen, dieren, huizen, wegen, tuinen, bomen, weiland, bouwland; en hoe het leefde en werkte.

"ZOMERZORG" te Soest
Afgebroken in 1932

Hoe oud was Zomerzorg toen al? Dat is (nog) niet bekend, maar in elk geval dateert het minstens uit de 18e eeuw, ook qua stijl en vorm.

Toch was het in de Napoleontische tijd nog niet zo groot en zo mooi als ten tijde van Jac. v. Looy. Dat kwam pas na de opdeling van de schapenmeent aan de Brink (1855); toen werd door de eigenaar/bewoner Cornelis Tesselhof, mr. timmerman, het hoge voorhuis eraan gebouwd en enkele bijgebouwen (1860), waarvan dat aan de Korte Brink later het schildersatelier zou worden van Van Looy en na deze van de Amersfoortse kunstenaars Sara van Heukelom, toen nog ongehuwd.

Al eerder had Tesselhof in 1834 een werkplaatsje aan de Brink gesticht (voorloper van het latere atelier), rondom het huis een prachtige tuin aangelegd met mooie loofbomen (waar de familie Van Looy 60 jaar later zo van genoot!) en aan de oostkant een boomgaard met priëel. Tevoren had hij de meest oostelijke strook verkocht, nadat hij er huisjes op had gesticht, zowel aan de Brink naast de "locomotief" als aan het Lange Eindt. Deze huizen zijn later weer vervangen door de huidige aan de Van Weedestraat 76 en Korte Brink-weg 10. Voordat het oude winkeltje van Mets in het zo belangrijke Brinkjaar 1855 werd gesticht, bood de omgeving van Zomerzorg prachtige en wijde dorpsgezichten.

Westelijk van en tegen Zomerzorg, waar de Brink op 't Lange Eindt uitkwam, lag een mooi driehoekig stukje schapenmeent, zelfs met een vijvertje. De familie Tesselhof zal er tientallen jaren van hebben genoten. Eerst Cornelis, de mr. timmerman (1785-1856) gehuwd met Grietje van den Hoek uit Baarn (1790-1855), die meerdere huizen in Soest gebouwd heeft. Daarna zijn zoon Sylvester (1828-1890), die o.a. het mooie huisje bij de Wilhelminaboom bouwde, er woonde, maar later met zijn Wilhelmina de Koff verhuisde naar Baarn. Vervolgens zijn 3 zusters, nl.

Rijkje (1820-1895),	later gehuwd met de Baarnse schilder E.J. v.d. Flier (1804-1881),
Margaretha (1830-1914),	later gehuwd met de korenmolenaar uit de Lage Vuursche Herman Albert Veenendaal (1828-1900) en
Geertruida (1834-1927),	later gehuwd met Ant. v.d. Helden te Baarn

Zij bleven nog jaren (Margaretha ook ná haar huwelijk) op Zomerzorg, dat hun allen zeer dierbaar was en waar zij gezamenlijk een handwasserij dreven, vooral voor het Paleis, maar ook voor familie en enkele kennissen. Al hadden zij ook veel hulp van wasvrouwen en strijksters, zij hebben vast erg moeten zwoegen deze drie ijverige vrouwtjes; vooral Grietje, die tenslotte met haar Herman Albert alleen overbleef.

Het spoelen van de was moesten zij doen in de - toen nog heldere Eem - waarvoor zij wekelijks naar de Grote Melm moesten rijden met kar een kruiwagen. Als de schone was naar het Paleis teruggebracht werd, deed Grietje dat zelf met de handkar op maandag en donderdag. Eens kwam in de toenmalige voortuin Koningin Anna Paulowna (overleden in 1865) haar tegen - die de omgeving van het Paleis zo zeer verfraaide en er veel in reed of wandelde - en vroeg aan Grietje: "Zeg vrouwtje, wat doe jij met je karretje in mijn tuin?". Een andere herinnering is de vraag van Sylvester aan de wasvrouwen van zijn zus: "Zeg, hebben jullie soms nog een zakdoek met essetee erop?" Hij was er nl. nog een kwijt, maar allemaal gemerkt met de S van Sylvester en de T van Tesselhof.

Het wassen voor het Paleis heeft de familie Tesselhof-Veenendaal bijna 100 jaar volgehouden, tot en met Koningin Emma. Het was-meubilair (antieke mangel), strijkijzers enz. is helaas verdwenen, alleen het washok bestaat nog.

Herman Albert Veenendaal hielp na het afbreken van de Standerd-korenmolen te Lage Vuursche trouw zijn vrouw in de wasserij. Zij hadden 3 kinderen, t.w.

Jan (1866-1945) meubelmaker en leraar ambachtschool en president-kerkvoogd van de Nederlands Hervormde Kerk; Margaretha, gehuwd met A. van der Linden te Amsterdam en Cornelis Willem (1870-1946). Deze werd stoffeerder en behanger en voor hem werd in 1904 een grote stenen werkplaats gebouwd, nl. Korte Brinkweg 4 en 6. Zijn Betuwse vrouw Petronella Cornelia SLOOT (18..-1946) verzorgde met haar oudste dochter en de nodige wasvrouwen nog vele jaren de huis- en tafelwas van het Paleis.

Corn. Willem V. liet in 1920 in de tuin van Zomerzorg aan de straatweg een nieuw huis met winkel bouwen (v. Weedestraat 40-a, later 42, nu 78), ging er zelf met zijn gezin en bedrijf wonen en breidde zijn zaak tevens uit tot "woninginrichting". Oud-Zomerzorg werd verhuurd aan 2 families, tot het in 1932 werd afgebroken om plaats te maken voor een geheel nieuw winkelcomplex: v. Weedestraat 80-88. In "Nieuw-Zomerzorg" zette zoon Herman Albert Jr. (1898-1962) het bedrijf van zijn vader (behangen, stoffeerd, woninginrichting) voort; hij was tevens jarenlang organist van de Oude Kerk.

Zo was Oud-Zomerzorg 2 eeuwen lang een sieraad voor Soestdijk, dat thans wel een heel ander aanzien heeft dan in de 19e en 18e eeuw.

J.D.H. van der Neut

VERSPREIDING VAN GRAFHEUVELS UIT HET NEOLITHICUM EN DE BRONSTIJD TUSSEN AUSTERLITZ EN SOEST

door: G. van den Beemt (werkgroep archeologie)

Door de activiteiten van enkele amateur archeologen (1), is de archeologische kennis van de Utrechtse Heuvelrug tussen Maarn en Soest sterk gegroeid.

Vanaf september 1977 tot de zomer van 1979 is bovengenoemde groep bezig geweest met de systematische veldverkenning als onderdeel van de archeologische streekbeschrijving (2). Dat wil zeggen, dat bossen, heidevelden, zandverstuivingen, akkers en weilanden in het bovengenoemde gebied systematisch werden afgelopen. Voornamelijk werd gelet op de aanwezigheid van grafheuvels (3), eventuele archeologische vondsten en de opbouw van ons huidige landschap. Onderzocht werd of verkleuringen in akkers, hoogten en/of laagten in het terrein werden beïnvloed of veroorzaakt door de natuur of de mens.

Als voorbeeld dienen de talloze uitgegraven grindaders in de boswachterij Austerlitz en aan de zuidzijde van de Leusderheide. Daar is door exploitatie van het daarin grote hoeveelheid aanwezige grind, een landschap ontstaan van lange kleinschalige hoogten en laagten.

Fragment Topografische kaart 1:50,000 (1895), overgenomen met toestemming van de Topografische Dienst te Delft

- bestaande grafheuvel
- ▲ opgegraven en of verdwenen grafheuvel

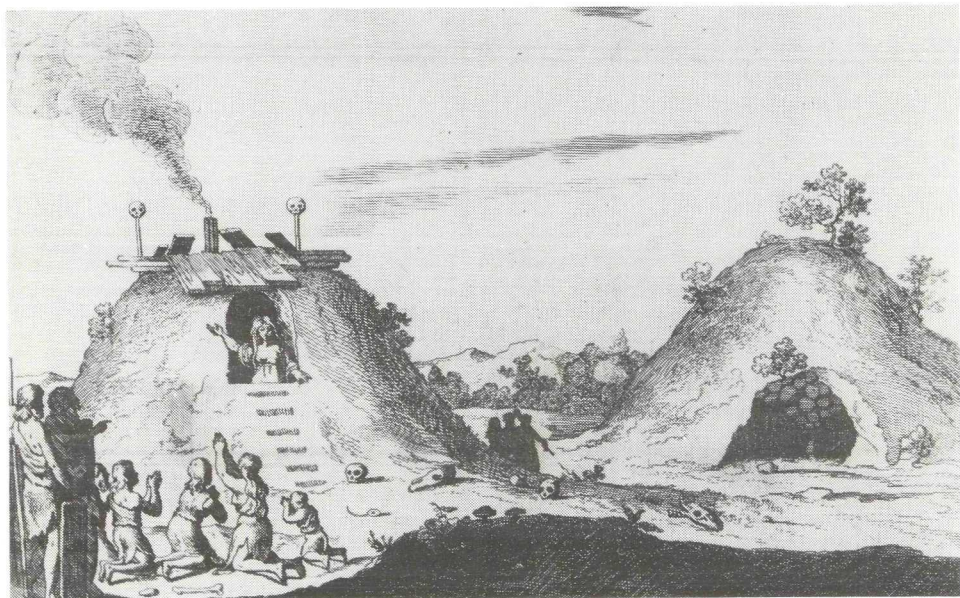
Ondanks zeer interessante geologische waarnemingen in ontgrondingen (t.b.v. zandwinning), werden er maar een paar kleine scherfjes gevonden van prehistorisch aardewerk, terwijl in de naaste omgeving tal van grafheuvels werden ontdekt.

De meeste grafheuvels zijn vrij laag, slechts ca. 1 meter tot 1,30 meter hoog en hebben een diameter van ca. 12 meter. Vele heuvels vertonen in het middelpunt, op het hoogste gedeelte, ingravingen die waarschijnlijk zijn veroorzaakt door vroegere "schatgravers". De opbouw van de grafheuvels bestaat voornamelijk uit vuil zwart-bruin tot schoon zand. Soms wordt de indruk gewekt met een plaggen-structuur te maken te hebben.

In een van de ontdekte heuvels werd met de grondboor de echtheid gecontroleerd. Bij het boren werd - hoe triest het ook is - een prehistorische bijzetting geraakt. Gruis van de pot (beker?) werd in het grondmonster naar boven gehaald.

Uit deze en eerder ontdekte grafheuvels blijkt, dat de meeste zijn gelegen tussen de 15 en 30 meter hoogtelijnen t.o.v. het NAP.

Voorts wijst het grote aantal heuvels erop, dat de Utrechtse Heuvelrug intensief door de prehistorische mens moet zijn gebruikt. Over de tijd waarin dit precies heeft plaatsgevonden kan men niet al te veel zeggen. Het grootste deel van de heuvels is vrij laag met vrij schoon zand opgeworpen. Een en ander zou verband kunnen houden met het nog niet ontbost zijn van de bossen in het neolithicum. Pas in de bronstijd zien we dat de toenmalige bewoners op vrij grote schaal de bossen in brand staken, om op deze wijze vruchtbare landbouwgrond te kunnen verkrijgen. Al ras ontstonden na de eventuele prehistorische beakkering, heidevelden.

Zo zag Joh. Picardt in 1660 de grafheuvels.

Vooraf moest men oppaasen voor grafheuvels met ingevallen top. Dat waren de woonplaatsen van de witte wieven.

In de hoge grafheuvels (kenmerkend voor de bronstijd), zien we dat deze niet meer met vrij schoon bruinig zand zijn opgeworpen maar met vuil, zwart/bruinig humeus zand, afgewisseld met schoon zand. Men krijgt hier duidelijk de indruk met plaggenstructuur te maken te hebben. Een fenomeen dat vaak in bronstijd-grafheuvels is waargenomen. Bijna alle tot nu toe gevonden grafheuvels zijn gelegen op de zuidzijde van de stuwwal. Het zal ook voor de prehistorische mens aantrekkelijker zijn geweest om aan de warme, luwe kant te wonen, dan op de noordelijke koude stuwwalzijde.

Hoe en waar de nederzettingen zich hebben bevonden is niet geheel duidelijk, omdat daar nog niet zo veel van terug is gevonden.

Door de huidige bebossing is het moeilijk om oppervlaktevondsten te ontdekken. Pas bij ontsluiting van het bos, bijvoorbeeld voor de aanleg van een weg of gaspijp en na het rooien en ploegen van de bospercelen is er kans dat er vondsten kunnen worden gedaan.

De nederzettingen moeten overigens niet worden gezocht in de omgeving van de grafheuvels. De doden werden het liefst zo ver mogelijk van de gemeenschap begraven.

De meest ideale plaats om te wonen, te leven en te werken, moet zijn geweest aan de zuidrand van de stuwwal op de overgang van droog naar nat. Daar was immers water waarvan men afhankelijk was.

Ook was daar de meest geschikte plek om het vee te laten grazen en akkers aan te leggen.

Tijdens de inventarisatie is met behulp van oude en moderne kaarten in combinatie met de nu bekende grafheuvels getracht, de loop van oude wegen te bepalen.

Het resultaat is nog te summier om hierover tot publicatie over te gaan (4).

Thans zijn er door de systematische veldverkenning 25 nieuwe grafheuvels ontdekt. Daar de inventarisatie niet is afgerond, met name op Soester grondgebied, zullen er zeer zeker nog meer nieuwe grafheuvels ontdekt worden.

Noten:

- (1) Hennie Broek-Soest, Hans Bijl-Soest, Guda van Laar-Amersfoort, Riny Trost-Soest en Fred van den Beemt-Amersfoort
- (2) Klok, R.H.J.; Taak en Methode van de zgn. archeologische Streekbeschrijving; Westerheem 23, 1974, pp. 148-166 en 195-213
- (3) Deze grafheuvels, ook wel tumuli genoemd, hebben in de dodenbezorging in de prehistorie een belangrijke rol gespeeld. De meeste heuvels dateren uit het laat Neolithicum en de volgende periode, de Bronstijd.
Een grafheuvel is opgeworpen over een dode die in het centrum in een kuil of op het maaiveld is begraven. Een greppel of een omlopende krans van palen markeerde het grafmonument.
In het Neolithicum 2000-1600 v. Chr. komt bijna alleen lijkbe-graving voor. De dode werd op één der zijden gelegd en met opgetrokken knieën (zgn. hurkhouding) in het graf gelegd.
Reeds vroeg in de bronstijd 1600-1400 v. Chr. doet de crematie zijn intrede.
De resten van de dode werden van de brandstapel verzameld en in een urn of een doek in een grafkuil geplaatst of in een bestaande grafheuvel bijgezet.

In het laat Neolithicum 1700-1600 v. Chr. en in de vroege brons-tijd was het gebruikelijk de dode voorwerpen in het graf mee te geven, die hem in zijn leven omringd hadden, zoals gebruiksvoorwerpen, wapens en sieraden. Dit alles voor het "leven" na de dood, het hiernamaals.

- (4) In een later stadium van de archeologische streekbeschrijving zullen een groot aantal vragen t.a.v. de inventarisatie van grafheuvels beantwoord moeten worden, bijvoorbeeld:
 - a. op wat voor hoogten in het terrein t.o.v. het NAP worden de grafheuvels aangetroffen?
 - b. op wat voor geomorfologische (5) en geologische gronden zijn de grafheuvels gelegen?
 - c. is er een relatie te vinden tussen losse neolithische- en bronstijdvondsten en de grafheuvels?
 - d. zijn aan de hand van de grafheuvels wegen uit de prehisto-rie te reconstrueren?
- (5) Geomorfologie is de wetenschap die het reliëf van de aardopper-vlakte bestudeert. De geomorfologie houdt zich bezig met de aan de oppervlakte optredende geologische processen.

BOEKENPLANK

Er is altijd al, maar speciaal de laatste decennia, veel gepubliceerd over de kastelen die Nederland nog rijk is. Deze publicaties hebben ons wakker geschud om terug te komen van een gebrek aan beleid, waar-door veel mooie waardevolle gebouwen tot puin zijn vervallen. Wij zijn zuiniger geworden op de ongeveer 350 kastelen, die wij nog bezitten. Ondanks de veelheid aan publicaties op dit gebied heeft Sijthoff het aangedurfd om een groot standaardwerk over onze kastelen uit te bren-gen onder de titel "Atlas van de Nederlandse Kastelen". Een groot aantal prachtige kleurenfoto's en honderden zwart/wit af-beeldingen, plattegronden en topografische kaarten geven bij het eer-ste inzien al de indruk dat kosten noch moeite gespaard zijn om er een uniek boek van te maken, waarvan iedere kastelenliefhebber zal watertanden.

Het redactionele gedeelte werd verzorgd door bij uitstek deskundigen op dit gebied onder leiding van Dr. K.A. Kalkwiek en A.I.J.M. Schellart, oud-directeur van de Nederlandse Kastelenstich-ting.

"Atlas van de Nederlandse Kastelen" is een uitgave van Uitgeverij Sijthoff en de prijs (voor dit werk niet hoog) bedraagt f 79,50

HERALDIEK OF WAPENKUNDE

door F.S.I. Knaapen

Ieder mens of gemeenschap van mensen heeft sedert onheugelijke tijden de behoefte zich van de ander te onderscheiden.

In de loop van de eeuwen zijn hiertoe vele "technieken" gehanteerd. De boer en de burger gebruikten veelal hun uit rechte lijnen samengestelde huismerk om aan te geven wie de maker van een voorwerp is geweest of wie de eigenaar; om te vereeuwigen wie in de kerk onder een bepaalde zerk ligt begraven; om een akte te signeren enz. enz. Huismerken vindt men op allerlei voorwerpen: op tin- en zilverwerk, binten en betimmeringen in oude gebouwen, gevelstenen en grafzerken. Ook het muntmeestersteken op onze huidige munten kan worden teruggeleid tot het gebruik van het huismerk.

Het huismerk was niet zo maar gelijk aan het stellen van een kruisje door hem, die de schrijfkunst niet machtig was.

Neen, het was een rechtsinstelling van onze voorouders, met een eigen plaats in het oud-vaderlands recht naast het wapen van de edelman. Ook de wapenkunde of heraldiek heeft een eigen ontwikkelingsgeschiedenis, welke teruggaat tot in overoude tijden toen stammen en volken als geheel dan wel de machthebbers daarvan op hun krijgstochten symbolieke tekens op schilden, strijdwapens en standaarden meevoerden. Naast de religieuze zinnebeelden die bedoelden een afschaduwing te zijn van de betrekkingen tussen de mens en het Eeuwige, bestonden de aardse, waarin de mens trachtte zichzelf en zijn leven weer te geven. Ook werd op deze wijze een gedachte aan macht, grootheid en wijsheid tot uiting gebracht. Zo was voor de Egyptenaren een stier, voor de Korinthisers de pegasus, voor die van Athene de uil en voor de Romeinen een adelaar het grote symbool.

Romeinse Standaard

Reeds onder consul Gajus Marius (113-101 v. Chr.) werd de adelaar als "signum" of standaardteken gebruikt en sedertdien bleef hij het teken voor het Romeinse Rijk totdat onder Constantijn de Grote (312 n.Chr.) het monogram van Christus hem van de banier verdreef.

De hierbovengenoemde signa en banieren met symbool zijn de voorlopers van de wapenemblemen in het ridder-tijdperk. De ridders voerden hoofdzakelijk tekens met een "sprekende" bedoeling en persoonlijke kenmerken. Zij brachten deze aan op schilden, helmen en banieren; ook de

dekkleden van hun paarden en de kleding van hun pages en strijdknechten ontkwamen niet aan "tekens van herkenning". Er waren ook nog andere omstandigheden die het ontstaan van de heraldiek in de hand hebben gewerkt. Reeds lang voordat de eerste wapenfiguren ontstonden, blijken ook de middeleeuwse zegelaars het streven te hebben, een persoonlijk kenteken op hun zegel aan te brengen teneinde rang en waardigheid van de zegelaar aan te geven. Het gebruik van portretten in ambtskledij, ruiterzegels van vorsten en de zegels van kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders kunnen tot de vroegste uitingen van dit streven worden gerekend.

Wanneer Karel de Grote voor de stichting van zijn grote Frankische Rijk snelle krijgstochten naar verre landen moest ondernemen, riep hij daarvoor alleen zijn dienstplichtige onderzaten op die een paard bezaten.

Dat waren nagenoeg uitsluitend de bezitters van een "edel"-goed, bestaande uit enige hoeven en een weerbaar huis. Zij vormden de kern van de krijgsmacht. In die tijden leefden deze "edelingen" nog sober en eenvoudig, doch toen na het uiteenvallen van het Karolingische Rijk macht en aanzien van de inmiddels gesloten ridderstand toenamen kwam ook de behoefte op aan gemakkelijk te onderscheiden herkenningstekens.

Voor de ridderstand voldeden de afbeeldingen van portretten e.d. niet meer uit praktische overwegingen.

In het tournooi of in het strijdgewoel moest in een flits kunnen worden vastgesteld wie men voor zich had, ook als de tegenstander met "gesloten vizier" of achter een schild vocht.

De kruistochten vormden een belangrijke periode in de geschiedenis van de heraldiek. Deze expedities naar het Heilige Land brachten grotere groepen ridders bijeen dan men ooit tevoren had gezien, zodat de behoefte aan onderscheidingstekens daarin een goede voedingsbodem vond. Die Kruisridders kwamen uit heel het toenmaals bekende Westen, zodat het gebruik van herkenningstekens zich als een olievlek over geheel Europa verspreidde, waarbij elke landstreek een eigen verscheidenheid van vorm, kleur en figuur aanbracht.

Men kon niet meer volstaan met het aanbrengen van duidelijk te onderscheiden kleuren, zoals rood, blauw, groen, zwart, zilver of goud. Het grote aantal te onderscheiden ridders vroeg om een grotere variatie van mogelijkheden. Men nam zijn toevlucht tot dwarsstrepen, schuinstrepen, balken en blokken. Men nam ook wel zijn toevlucht tot een combinatie van kleuren en strepen. Ook het toevoegen van diersymbolen of andere aanduidingen waaruit de naam van de drager zou kunnen blijken vormde een stap naar het ontstaan van wat wij thans onder heraldiek verstaan.

Wat is dan eigenlijk heraldiek?

In zijn in 1856 verschenen "Handboek der Wapenkunde" dat nog heden ten dage als HET standaardwerk op het gebied van de wapenkunde geldt, geeft J.B. Rietstap de volgende definitie:

"Het is de wetenschap die zich bezighoudt met het ontstaan, het gebruik en de toepassing van wapens. Wapens zijn gekleurde "erfelijke of blijvende kenteekenen van een familie of een "gemeenschap, van zinnebeeldige beteekenis en voorgesteld met "als grondslag het afweerwapen van een middeleeuwsch krijgsman "nl. schild, helm en dekkleden"

Deze omschrijving dekt zeer nauwkeurig hetgeen wij tegenwoordig onder wapens en wapenkunde verstaan.

De weergegeven definitie valt eigenlijk in twee stukken uiteen, waarbij vooral de eerste zinsnede van het tweede deel enige onontbeerlijke kenmerken aangeeft, nl. gekleurd, erfelijk of blijvend.

Erfelijk zijn de wapens van adellijke en burgerlijke families. Blijvend die van landen, provincies, waterschappen, gemeenten enz.

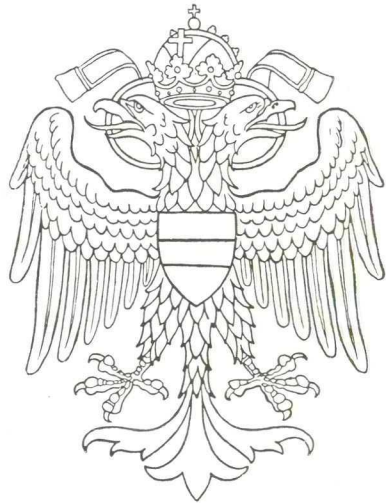
Het merendeel van wapens is in de loop der eeuwen op eigen gezag en initiatief van de drager aangenomen. Dat gaf wel eens moeilijkheden als twee edelen toevallig zich van dezelfde kleuren of symbolen bedienden.

Spoedig zagen de vorsten er brood in om het recht tot het verlenen van wapens aan zich voor te behouden omdat dit niet alleen de wildgroei rond het aannemen van een wapen zou kunnen beteugelen, maar tevens ook de verhouding van de begiftigde tot zijn vorst in goede banen leidde.

Van de oudste eigenmachtig aangenomen wapens zijn vele in latere jaren alsnog bekrachtigd, b.v. door een verheffing in de adelstand. De vraag of niet-adellijken het recht hadden tot het voeren van een wapen is vooral in de Gouden Eeuw, toen vele niet tot de adelstand behorende rijke kooplieden zich een wapen wilden aanmeten, onderwerp van strijd geweest.

Geldersche heraut, naar copy
uit een oud wapenboek van 1372

Tweekoppige Adelaar met
borstschild, aureolen en kroon

In de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage bevindt zich een exemplaar van een in 1642 geschreven verhandeling door Th. Höpingk, getiteld: "de Insignium sive Armorum prisco et novo jure tractatus juridico-historico-philologicus", waarin deze materie nader wordt geregeld en waaraan Rietstap in zijn "Handboek der Wapenkunde" het volgende ontleent:

1. Volgens het natuurrecht heeft iedereen het recht een wapen te kiezen en aan te nemen, behalve in de landen waar de overheid zich het recht om wapens te verlenen uitdrukkelijk zelf heeft voorbehouden. Is dat het geval, dan moet men zich aan de betreffende bepalingen en wetten onderwerpen.
2. Wordt degeen, die een wapen aangenomen heeft, bij vervolg in de adelstand verheven, zo kan hij dat wapen behouden en voegt er dan de kroon of andere onderscheidingsteken die bij zijn rang behoren aan toe.
3. Niet adellijke personen moeten boven hun wapen een gesloten en ongekroonde helm plaatsen.
4. Niemand mag het wapen van een ander aannemen. Ingeval van geschil behoort het recht om het wapen te blijven voeren aan degene, die het oudste bezit bewijzen kan. De andere partij moet haar wapen wijzigen.

Ons land kent geen wet die het aannemen van een wapen verbiedt, zodat iedereen vrij is in zijn keuze, mits hij niet het wapen van een ander neemt of gebruikt.

Het voorrecht van officiële erkenning genieten alleen die wapens die bij de Hoge Raad van Adel te 's-Gravenhage zijn geregistreerd. Alle overige wapens worden "geïgnoreerd", welke term is afgeleid van het Latijnse "ignorare" hetgeen "niet weten" of "niet willen weten" betekent.

Dat dan ook het wapen van de gemeente Soest bij de Hoge Raad van Adel staat geregistreerd spreekt vanzelf.

Volgens de beschrijving van 11 september 1816 is het wapen van onze gemeente als volgt vastgesteld:

"een veld van sinopel, beladen met eene golvende fasce van zilver

"verzeld en chef met een ploeg en een pointe met een berg
"van hooi, alles van goud".

Hiermede zijn wij dan tevens geconfronteerd met enige begrippen uit het heraldisch woordgebruik, t.w.:

een achtergrond (veld) van groen (sinopel), waarop (beladen met) een golvende dwarsbalk (fasce) van zilver; in het schildhoofd (en chef) een gouden ploeg en in het eindpunt van het wapenschild (pointe) een gouden berg hooi.

In een volgend artikel hoop ik u verder in te wijden in de taal van de heraldiek.

Literatuur:

Rietstap: "Handboek der Wapenkunde" 1856

T. van der Laars: "Wapens, vlaggen en zegels van Nederland" 1913

Encyclopédie Héraldique 1932

Gemeente-gids Soest 1980

----- Doel. -----

Artikel 3. -----

1. De vereniging heeft ten doel het bevorderen van de kennis van- en de belangstelling voor de geschiedenis van de gemeente Soest en haar omgeving, alsmede van de bewoners daar van door de tijden heen. -----
2. De vereniging tracht haar doel te verwezenlijken door: -----
 - a. onderzoek van bronnen en literatuur in openbare en particuliere archieven, bibliotheken en verzamelingen; -----
 - b. archeologisch onderzoek; -----
 - c. het verzamelen van voorwerpen van geschiedkundige waarde
 - d. het inrichten van tentoonstellingen; -----
 - e. het organiseren van lezingen, cursussen en excursies; --
 - f. het streven naar behoud van monumenten in de ruimste zin van het woord; -----
 - g. het uitgeven van een tijdschrift; -----
 - h. de vorming van werkgroepen en commissies ter behartiging van de sub a. tot en met g. genoemde taken; -----
 - i. samenwerking met instellingen, stichtingen en verenigingen, zowel in als buiten Soest, die een soortgelijk doel nastreven; -----
 - j. alle andere wettige middelen. -----

Enige leden hebben erop gewezen, dat zij schriftelijk zijn benaderd door de Stichting "De Windhond" met het verzoek als donateur tot deze stichting toe te treden. Deze leden achten het onjuist, dat het bestuur van onze vereniging het adressenmateriaal van het ledenbestand al of niet tegen betaling aan derden in gebruik geeft.

Het bestuur stelt er prijs op de leden mede te delen, dat met genoemde stichting geen enkel overleg is geweest over het gebruik van ons adressenmateriaal.

Zo bedoelde stichting al gebruik heeft gemaakt van de namen en adressen van onze leden, dan heeft de stichting misbruik gemaakt van de in dit blad opgenomen ledenlijst en gehandeld in strijd met een aan de binnenzijde van de omslag afgedrukte mededeling betreffende overname uit ons blad.

Van de PENNINGMEESTER

Contributie 1981

Reeds meerdere leden hebben hun contributie voor 1981 voldaan, waarvoor onze dank.

Deze contributie is t.o.v. 1980 niet gewijzigd, en bedraagt dus weer f 25,-- per jaar.

Wilt u zo vriendelijk zijn dit bedrag over te maken op de rekening van de Historische Vereniging Soest bij de Rabobank te Soest; Rek.nr. 3599 - 02235. Het gironummer van de bank is 212775.

Er worden dus geen accept-girokaarten verzonden.

JAARVERGADERING

Vooruitlopend op de later te verzenden convocatie, kunnen wij u mededelen dat de Jaarvergadering op 12 mei a.s. zal worden gehouden.